

УДК 343.35

Д.Ю. ГУРЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Ключові слова: працівник правоохоронного органу, посягання на життя, спеціальна норма, загальна норма

Розвиток української держави на шляху демократії та прогресу, створення в Україні правової держави передбачають послідовну боротьбу зі злочинністю. При цьому необхідною умовою функціонування України як нової держави є входження її в міжнародне співтовариство, а це, у свою чергу, вимагає врахування у законотворчості міжнародного досвіду, що має пряме відношення у тому числі щодо забезпечення кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу. Зокрема, у прийнятому 17.12.1979 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 Кодексі поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку вказується, що «загроза життю і безпеці посадових осіб по підтриманню правопорядку повинна розглядатися як загроза стабільності в цілому» [1]. Тобто, передбачення в кримінальних кодексах держав відповідальності за посягання на працівників правоохоронних органів взагалі і за посягання на життя працівників правоохоронних органів зокрема у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків є необхідним і таким, що відповідає нормам міжнародного права. Тому встановлення в ст.348 КК України відповідальності за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх службовою діяльністю є цілком закономірним. Тією чи

іншою мірою передбачена кримінальна відповідальність за різні види посягань на зазначену категорію осіб також у кримінальних кодексах зарубіжних країн, тому вивчення зарубіжного досвіду законотворення з цих питань необхідно для з'ясування ступеню досконалості відповідної кримінально-правової норми вітчизняного законодавства.

Певні проблеми кримінально правового захисту життя працівників правоохоронних органів були розглянуті у працях таких вітчизняних вчених як П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, О.Ф. Бантишев, П.А. Воробей, В.О. Глушков, О.М. Джужа, В.Т. Дзюба, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, М.Й. Коржанський, П.П. Михайленко, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, С.С. Яценко та інших вчених, але що стосується встановлення відповідальності за посягання на життя працівників правоохоронних органів в кримінальних кодексах зарубіжних країн ці дослідження мають в цілому фрагментарний характер. Систематизований виклад питань щодо кримінально-правового захисту виконання працівником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем службових чи громадських обов'язків у зарубіжних країнах наданий у фундаментальній монографії В.І. Осадчого «Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності» [2], однак щодо встановлення відповідальності саме за посягання на життя працівника правоохоронного органу в цієї монографії наводяться відомості про те, в яких кодексах мають місце спеціальні норми, в котрих окремо встановлюється відповідальність за цей злочин, а в яких такої окремої норми немає, але при цьому не здійснюється аналізу цих кримінально-правових норм зарубіжних держав.

Тому метою статті є дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу, її новизна полягає в виокремленні кваліфікуючих ознак складу злочину за кримінальними кодексами зарубіжних країн.

Для з'ясування того, яким чином здійснюється кримінально-правова охорона життя

працівника правоохоронного органу у зарубіжних країнах, було вивчено положення кримінальних кодексів 24 держав світу, а саме: Азербайджанської Республіки, Аргентини, Республіки Білорусь, Республіки Болгарія, Республіки Вірменія, Грузії, Данії, Естонської Республіки, Іспанії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Китайської Народної Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Нідерландів, Республіки Польща, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Республіки Туркменістан, Республіки Узбекистан, Федеративної Республіки Німеччини, Швейцарії, Японії.

Вивчення цих Кодексів показує, що фактично в усіх з них передбачена відповідальність за насильство, погрозу чи опір щодо працівника влади або працівника правоохоронного органу, однак окремі норми про відповідальність саме за посягання на життя працівника правоохоронного органу має місце у кодексах лише 7 означених держав, при цьому ознаками цих норм не завжди охоплюються всі можливі види посягань на життя працівників правоохоронних органів.

Так, ст.362 КК Республіки Білорусь, яка міститься в главі 33 «Злочини проти порядку управління» встановлює відповідальність за вбивство працівника міліції у зв'язку з виконанням ним обов'язків щодо охорони громадського порядку; у всіх інших випадках посягань на життя у зв'язку з виконанням певною особою службових обов'язків настає відповідальність на загальних підставах як за кваліфікований вид умисного вбивства згідно з п.10 ч.2 ст.139 КК – вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку [3].

КК Республіки Казахстан у главі 14 «Злочини проти порядку управління» не містить норми щодо охорони життя працівника правоохоронного органу, але в главі 15 «Злочини проти правосуддя та порядку виконання покарання» передбачає окрему ст.340 КК, диспозиція якої має такий зміст: «Посягання на життя судді, прокурора, слідчого, особи, що здійснює дізнання, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а так само

їх близьких у зв'язку з розглядом справ чи матеріалів у суді, провадженням попереднього розслідування або виконанням вироку, рішення або іншого судового акта, вчинене з метою перешкоджання законній діяльності вказаних осіб або з помсти за таку діяльність» [4].

Аналогічна норма має місце в ст.287 КК Азербайджанської Республіки, яка розташована у главі тридцять другій «Злочини проти правосуддя», а глава тридцять четверта «Злочини проти порядку управління» ніяких норм про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу не передбачає [5].

Тобто, відповідно до ст.340 КК Республіки Казахстан і ст.287 КК Азербайджанської Республіки, окрема відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу передбачена лише щодо тих випадків, коли він виконує функції здійснення дізнання або провадження попереднього розслідування, або будь-які інші функції, які безпосередньо пов'язані з правосуддям. Щодо випадків здійснення функцій охорони громадського порядку та громадської безпеки, то відносно до цих випадків ніякої окремої охорони життя працівника правоохоронного органу не передбачено. У цих та всіх інших випадках вбивства або замаху на вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку відповідальність буде наставати на загальних підставах як за кваліфікований вид вбивства чи замах на нього відповідно до п.«б» ч.2 ст.96 КК Республіки Казахстан, а так само по ст.120.2.3 КК Азербайджанської Республіки.

Проте в КК Російської Федерації, Киргизької Республіки та Республіки Таджикистан має місце не тільки такий склад, що передбачений ст.340 КК Республіки Казахстан і ст.287 КК Азербайджанської Республіки, але й склад, що окремо передбачає відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу або військовослужбовця.

Зокрема, диспозиція ст.295 КК Російської Федерації, що міститься у главі 31 «Злочини проти правосуддя», має такий зміст: «Посягання на життя судді, присяжного засідателя або іншої особи, що приймає участь у здійс-

ненні правосуддя, прокурора, слідчого, особи, що здійснює дізнання, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а так само їх близьких у зв'язку з розглядом справ чи матеріалів у суді, провадженням попереднього розслідування або виконанням вироку, рішення або іншого судового акта, вчиненого з метою перешкодження законній діяльності вказаних осіб або з помсти за таку діяльність», а диспозиція ст.317 КК РФ, що міститься в главі 32 «Злочини проти порядку управління» має такий зміст: «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, а так само їх близьких з метою перешкодження законній діяльності вказаних осіб щодо охорони громадського порядку та забезпеченню громадської безпеки або з помсти за таку діяльність» [6].

Норми, які встановлюють відповідальність за посягання на життя особи, що здійснює правосуддя або попереднє розслідування, а також за посягання на життя працівника правоохоронного органу або військовослужбовця, а так само їх близьких передбачені відповідно ще в статтях 319 і 340 КК Киргизької Республіки [7] та статтях 357 і 329 КК Республіки Таджикистан [8]. У всіх інших випадках вбивства або відповідальність буде наставати на загальних підставах як за кваліфікований вид вбивства чи замах на нього відповідно до п.«б» ч.2 ст.105 ЦК РФ, п.4 ч.2 ст.97 КК Киргизької Республіки, п.«б» ч.2 ст.104 КК Республіки Таджикистан.

Цікаво, що ст.116 КК Республіки Болгарія, яка міститься в главі другій Особливої частини КК «Злочин проти особистості» і передбачає відповідальність за кваліфіковані види умисних вбивств, охоплює своїми ознаками усі без винятку види вбивств і в тому числі вбивства працівників правоохоронних органів. Так, у п.1 ч.1 ст.116 КК передбачається відповідальність за вбивство службової особи, представника громадськості, а також військовослужбовця, в тому числі військовослужбовця союзної чи дружній держави або армії при виконанні або у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків чи функцій, або особи, що має міжнародний захист, а в ч.2 ст.116 КК окремо встановлюється підвищена

відповідальність за вбивство судді, прокурора, слідчого або особи зі складу Міністерства внутрішніх справ при виконанні або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи функцій [9].

Тобто, якщо у статтях 295 і 317 КК Російської Федерації, статтях 319 і 340 КК Киргизької Республіки, статтях 357 і 329 КК Республіки Таджикистан здійснюється розподіл захисту життя працівника правоохоронного органу в залежності від того, яку службову функцію він виконує – слідчо-судову або охорони громадського порядку та громадської безпеки, то відповідно до частини 1 і 2 ст.116 КК Республіки Болгарія той чи інший захист здійснюється залежно від того, які саме службові посади займають особи, посягання на життя яких охоплюється цією статтею закону. Крім того, якщо в статтях 295 і 317 КК Російської Федерації, статтях 319 і 340 КК Киргизької Республіки, статтях 357 і 329 КК Республіки Таджикистан передбачається відповідальність за посягання на життя як пересічних тут службових осіб, так й їх близьких, то в ст.116 КК Республіки Болгарія мова йде тільки про вказаних тут службових осіб.

В інших вивчених Кодексах зарубіжних держав окремих норм про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу не передбачено. Відповідно до того, яким чином у цих випадках здійснюється кваліфікація діяння, ці кодекси можна поділити на три групи. До першої групи слід віднести кримінальні кодекси Республіки Вірменія, Грузії, Латвійської Республіки, Республіки Туркменістан, Республіки Узбекистан, які серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства містять таку ознаку як вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. До другої групи слід віднести кримінальні кодекси Естонської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, які серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства передбачають вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, тобто відповідальність настає за цими ознаками лише за вбивство

самого потерпілого, а щодо його близьких, то їх окремого кримінально-правового захисту в цьому випадку не передбачається. До третьої групи слід віднести кримінальні кодекси Аргентини, Данії, Іспанії, Китайської Народної Республіки, Республіки Польща, Нідерландів, Федеративної Республіки Німеччини, Швейцарії, Японії, які не тільки не містять окремої норми про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, але й серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства не передбачають такої кваліфікуючої ознаки як вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку.

У Кримінальному кодексі України відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу передбачається в ст.348 КК. При цьому, як було вже відзначено в одній з публікацій автора диспозиція цієї статті містить фактично два складу злочину, а саме:

1) вбивство або замах на вбивство чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків;

2) вбивство або замах на вбивство члена громадського формування з охорони громадського порядку чи державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку [10].

Тобто, можна констатувати, що у порівнянні з розглянутими кодексами зарубіжних країн, в Україні кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів в цілому є найбільш повним. Але з урахуванням зарубіжного досвіду цю норму слід удосконалити за рахунок того, щоб здійснювати захист не тільки близьких родичів зазначених осіб, але й всіх близьких осіб, а також не тільки близьких військовослужбовця, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи державного кордону.

Вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу свідчить про те, що така охорона здійснюється не однаково чиним. В одних державах кримінальні кодекси містять окремі норми про відповідальність за посягання на життя працівників правоохоронних

органів, в кодексах інших держав таких норм не передбачається, але тією чи іншою мірою відповідальність за такі злочини має місце.

Зокрема, кримінальні кодекси Аргентини, Данії, Іспанії, Китайської Народної Республіки, Республіки Польща, Нідерландів, Федеративної Республіки Німеччини, Швейцарії, Японії не тільки не містять окремої норми про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, але й серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства не передбачають такої кваліфікуючої ознаки як вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку, тобто кваліфікація на посягання на життя зазначених осіб здійснюється на громадських підставах згідно зі статтями про умисне вбивство.

Кримінальні кодекси Естонської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, які серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства передбачають вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, а кримінальні кодекси Республіки Вірменія, Грузії, Латвійської Республіки, Республіки Туркменістан, Республіки Узбекистан, в якості кваліфікуючої ознаки вбивства передбачають не тільки вбивство зазначених осіб, але й їх близьких.

У кримінальних кодексах інших держав мають місце спеціальні норми щодо охорони життя працівника правоохоронного органу. В КК Республіки Білорусь має місце норма про відповідальність за вбивство працівника міліції; в КК Азербайджанської Республіки і Республіки Казахстан – про відповідальність за посягання на життя особи, яка здійснює правосуддя або попереднє розслідування, а так само її близьких; в КК Киргизької Республіки, Російської Федерації і Республіки Таджикистан мають місце дві норми – про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, а так само їх близьких.

КК Республіки Болгарія в якості кваліфікуючої ознаки умисного вбивства передбачає вбивство службової особи, представника громадськості, військовослужбовця, особи, що має міждержавний захист, а в якості особливо

кваліфікуючої ознаки умисного вбивства – вбивство судді, прокурора, слідчого або особи зі складу Міністерства внутрішніх справ при виконанні або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Принят 17 декабря 1979 года резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 34/169 // Соц. законность. – 1990. – № 1. – С. 72–74.
2. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.
3. Уголовный кодекс Республики Беларусь / вступ. статья А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн. : Тесей, 2001. – 312 с.
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. докт. юрид. наук, проф. И. И. Рогова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.
5. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисл. докт. юрид. наук, проф. И. М. Аббасова. – СПб. : Юриди-

ческий центр Пресс, 2001. – 325 с.

6. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 160 с.

7. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. докт. юрид. наук, проф. А. П. Стуканова, канд. юрид. наук. П. Ю. Константинова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 352 с.

8. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисл. докт. юрид. наук, проф. А. В. Федорова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 410 с.

9. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред., канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова ; перевод с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова; вступ. статья Й. И. Айдарова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.

10. Гуренко Д. Ю. Посягання на життя працівника правоохоронного органу громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військово-службовця: узагальнена характеристика складу злочину / Д. Ю. Гуренко // Науковий вісник Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 4. – С. 291–299.

Гуренко Д. Ю. Кримінально-правова охорона життя працівника правоохоронного органу: зарубіжний досвід / Д. Ю. Гуренко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 231–235 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11gdjzpd.pdf>

Розглянуто питання щодо загальної характеристики законодавства зарубіжних країн, присвяченого забезпеченню кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу.

Гуренко Д.Ю. Уголовно-правовая охрана жизни работника правоохранительного органа: зарубежный опыт

Рассмотрены вопросы в отношении общей характеристики законодательства зарубежных стран, направленного на обеспечение уголовно-правовой охраны жизни сотрудника правоохранительного органа.

Gurenko D.Ju. Criminally of a Life of the Worker of Law Enforcement Body: Foreign Experience

Questions concerning a general characteristic of the legislation of the foreign countries directed on maintenance criminally of a right protection of life of the employee of law enforcement body are considered.